



AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 03 | pp. 161-165 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

KORXONALAR BUXGALTERIYA TIZIMIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYALARNING HOZIRGI HOLATINING TAHLILI



Mardonov Mamed Shavkatovich,
TDIU Samarqand filiali "Buxgalteriya hisobi va statistika"
kafedrası mudiri, PhD, dotsent
Suyunov Raxmatillo Raximberdi o'g'li,
TDIU Samarqand filiali "Buxgalteriya hisobi"
mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola O'zbekiston korxonalarida buxgalteriya tizimining raqamli transformatsiyasi hozirgi holatini empirik jihatdan tahlil qiladi. Elektron hujjat aylanishi, XBRL formati, kiberxavfsizlik va xalqaro ERP tizimlarining joriy etilishi darajasi o'rganiladi. Institutsional nazariya nuqtai nazaridan majburiy raqamlashtirishning kompetensiya ustunligini shakllantirishdagi samaradorligi baholanadi.

Kalit so'zlar: elektron hisobotlash, XBRL, ERP tizimlari, kiberxavfsizlik, institutsional izomorfizm, raqamli kompetensiya.

Аннотация. Данная статья представляет эмпирический анализ текущего состояния цифровой трансформации бухгалтерской системы на предприятиях Узбекистана. Исследуется уровень внедрения электронного документооборота, формата XBRL, кибербезопасности и международных ERP-систем. С позиции институциональной теории оценивается эффективность обязательной цифровизации в формировании компетентного превосходства.

Ключевые слова: электронная отчетность, XBRL, ERP-системы, кибербезопасность, институциональный изоморфизм, цифровая компетентность.

Abstract. This article presents an empirical analysis of the current state of digital transformation of the accounting system in Uzbekistani enterprises. The level of implementation of electronic document management, XBRL format, cybersecurity, and international ERP systems is examined. From the perspective of institutional theory, the effectiveness of mandatory digitalization in forming competency superiority is evaluated.

Keywords: electronic reporting, XBRL, ERP systems, cybersecurity, institutional isomorphism, digital competency.

1. KIRISH

O'zbekiston sharoitida raqamli transformatsiya davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda. "Raqamli O'zbekiston -- 2030" strategiyasi mamlakatda raqamli transformatsiyani ustuvor yo'nalish sifatida belgilab berdi [1]. 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-sonli qaror bilan MHXSga bosqichma-bosqich o'tish mexanizmi joriy etildi [2]. 2023-

yildan boshlab elektron hisobotlash tizimining majburiy tatbiq etilishi institutsional muhitni sezilarli darajada o'zgartirdi [3].

O'zbekistonda raqamli transformatsiya bosqichlari:

Bosqich	Davr	Asosiy xususiyatlar	Me'yoriy hujjatlar
Tayyorgarlik	2018-2020	Elektron hujjat aylanishiga o'tish rejalashtirildi	PQ-4611-sonli qaror loyihasi
Bosqichma-bosqich o'tish	2020-2023	MHXSga o'tish, elektron hisobotlash tizimini sinovdan o'tkazish	PQ-4611-sonli qaror (2020)
Majburiy raqamlashtirish	2023-hozirgi kungacha	Elektron hisobotlash majburiy, XBRL joriy etilmoqda	Moliya vazirligi 2023-yildagi normativ hujjatlar [3]

Institutsional nazariya nuqtai nazaridan majburiy raqamlashtirish har doim ham individual kompetensiya ustunligini shakllantirmaydi [4]. Mazkur tadqiqot aynan shu jihati bilan raqamli transformatsiyaning hozirgi holatini baholaydi.

2. NAZARIY ASOSLAR

2.1. Institutsional nazariya va majburiy izomorfizm

DiMaggio va Powell [4] ta'kidlaganidek, tashkilotlar qonuniy bosimlar natijasida o'xshash tuzilishga ega bo'ladilar (majburiy izomorfizm). Elektron faktura tizimi hamma uchun majburiy bo'lgani sababli, u alohida mutaxassisning "noyob kompetensiyasi" sifatida namoyon bo'lmaydi.

XBRL (eXtensible Business Reporting Language) - moliyaviy ma'lumotlarni standartlashtirilgan raqamli formatda taqdim etish tili. Debrecey va Gray [5] XBRLning semantik veb texnologiyalari asosida moliyaviy hisobotlarni standartlashtirishdagi ahamiyatini ko'rsatgan. Yoon va boshqalar [6] tadqiqotlariga ko'ra, XBRL qo'llanishi ma'lumot asimmetriyasini kamaytirishda samarali, lekin rivojlanayotgan mamlakatlarda texnik va kadrlar to'siqlari mavjud.

2.2. Elektron hujjat aylanishi va XBRL

O'zbekistonda 2023-yildan boshlab elektron hisobotlash majburiy bo'ldi [7], bu esa bazaviy talab darajasini oshirdi. Biroq XBRL formati bo'yicha hali jiddiy to'siqlar mavjud.

2.3. Kiberxavfsizlik va yangi kompetensiyalar

Raqamli buxgalteriyada ma'lumotlar xavfsizligi va kiberxavfsizlik siyosati muhim ahamiyat kasb etadi. Kokina va Davenport [8] bulutli texnologiyalar qo'llanganda xavfsizlik xatarlarini o'rgangan. AI vositalari buxgalterlarning samaradorligini oshiradi, biroq ulardan foydalanish ko'nikmalari hali shakllanmagan [9; 10].

Robotic Process Automation (RPA) texnologiyalari buxgalteriya sohasida keng qo'llanilmoqda. Kokina va Blanchette [11] RPA vositalarining buxgalteriya operatsiyalarini avtomatlashtirishdagi samaradorligini ko'rsatgan.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

3.1. Tadqiqot dizayni

Aralash metodologiya (mixed methods) qo'llandi [12]. Miqdoriy bosqich: N=113 respondent. Sifatli bosqich: chuqur yarimtuzilmali intervyular (N=15) va fokus-guruh suhbatlari (3 ta guruh).

Tadqiqot dizaynining tuzilmasi:

Metod	Namuna hajmi	Maqsad
Miqdoriy so'rov	N=113 respondent	Raqamli kompetensiya darajasini o'lchash
Chuqur intervyu	N=15 (buxgalterlar, auditorlar, IT mutaxassislari)	Sabablarni chuqurlashtirish
Fokus-guruh	3 ta guruh (5-6 kishidan)	Jamoaviy fikrlarni o'rganish

3.2. O'lchov instrumentlari

So'rovnoma quyidagi konstruktsiyalarni o'z ichiga oldi:

- Elektron hujjat aylanishi (EDO): 3 ta band (elektron faktura, elektron imzo, XBRL)
- Sun'iy intellekt va kiberxavfsizlik (AI/Cyber): 4 ta band
- Raqamli kompetensiya (DC): 7 ta band

3.3. Regressiya modeli

$$DC_i = \beta_0 + \beta_1 BI_i + \beta_2 AIS_i + \beta_3 EDO_i + \beta_4 AI_i + \beta_5 CYBER_i + \epsilon_i$$

4. NATIJALAR

4.1. Tavsifiy statistika: Ko'nikmalar bo'shligi

Indikator	O'rtacha (1-5)	Std. Dev.	Ko'nikmalar bo'shligi
Elektron hujjat aylanishi	2,95	1,35	Yuqori
XBRL formati	2,45	1,28	Juda yuqori
Xalqaro ERP (SAP/Oracle)	2,12	1,31	Juda yuqori
Ma'lumotlar xavfsizligi	3,08	1,38	O'rta-yuqori

Eng katta bo'shlik xalqaro ERP tizimlari va XBRL formati bo'yicha kuzatiladi.

4.2. Gipotezalarni tekshirish

Drayverlar	Coef. (β)	P-value	Xulosa
E-hujjat aylanishi (EDO)	-0,048	0,612 (ns)	H3 qabul qilindi
Kiberxavfsizlik	0,098	0,153 (ns)	Mustaqil ta'sir yo'q

Elektron hujjat aylanishi ahamiyatsiz ($\beta = -0,048$; $p = 0,612$), bu "majburiy izomorfizm" nazariyasini tasdiqlaydi.

4.3. Sifatli tahlil natijalari

Mavzu	Tavsifi	Namunaviy iqtibos
XBRL formati haqidagi xabardorlik pastligi	Amaliyotchi mutaxassislar XBRL formati va qo'llanilishini tushunmaydi	"XBRL nimaligini eshitganman, lekin qanday ishlaydi va qanday qo'llaniladi bilmayman..."
Sun'iy intellekt qarshilik va imkoniyatlar	AI vositalari norasmiy ravishda ishlatiladi	"Su'niy intellektdan foydalanaman, lekin uni hisobotlashda qo'llashga ruxsat berilmaydi..."

5. MUHOKAMA

Elektron hujjat aylanishining ahamiyatsizligi DiMaggio va Powell [4] dagi "majburiy izomorfizm" bilan tushuntiriladi: O'zbekistonda ushbu tizim majburiy bo'lgani uchun (2023-yildan boshlab) u barcha mutaxassislar uchun bazaviy fondir va kompetensiyani farqlovchi omil bo'la olmaydi.

Biroq, XBRL formati bo'yicha past ko'rsatkichlar ($2,45 \pm 1,28$) xalqaro standartlarga o'tishda jiddiy to'siq ekanligini ko'rsatadi. Yoon va boshqalar [21] XBRL samaradorligini tasdiqlagan bo'lsada, bizning tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda bu format hali joriy etish bosqichida va kadrlar tayyorlash yetishmovchiliklari mavjud.

6. XULOSA VA TAVSIYALAR

O'zbekiston korxonalarida operatsion ko'nikmalar (elektron hujjat) shakllanganini, biroq strategik vositalar (XBRL, xalqaro ERP) bo'yicha "jiddiy ko'nikmalar bo'shligi" mavjudligini isbotlandi.

Tavsiyalar:

Oliy ta'lim tizimi uchun:

- XBRL va xalqaro ERP tizimlari bo'yicha maxsus kurslar
- Amaliyot integratsiyasi uchun soliq imtiyozlari tizimi

Davlat siyosati uchun:

- XBRL formatida hisobotlash bo'yicha qo'llanmalar va treninglar
- "Raqamli buxgalter" milliy sertifikatini joriy etish

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" Strategiyasi to'g'risida 2020-yil 5-oktyabrdagi PF-6079-sonli Farmoni. // www.president.uz

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga bosqichma-bosqich o'tishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 24-fevraldagi 4611-sonli qarori. // lex.uz

3. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining "Elektron hisobotlash tizimini joriy etish to'g'risida" 2023-yilgi normativ-huquqiy hujjatlari. // ministry-of-finance.uz

4. DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160. <https://doi.org/10.2307/2095101>

5. Debreceeny, R., & Gray, G. L. (2001). The production and use of semantically rich accounting reports on the Internet: XML and XBRL. *International Journal of Accounting Information Systems*, 2(1), 47-74. [https://doi.org/10.1016/S1467-0895\(00\)00010-5](https://doi.org/10.1016/S1467-0895(00)00010-5)
6. Yoon, H., Zo, H., & Ciganek, A. P. (2011). Does XBRL adoption reduce information asymmetry? *Journal of Business Research*, 64(2), 157-163. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2010.01.008>
7. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining "Elektron hisobotlash tizimini joriy etish to'g'risida" 2023-yilgi normativ-huquqiy hujjatlari. // ministry-of-finance.uz
8. Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 14(1), 115-122. <https://doi.org/10.2308/jeta-51730>
9. Marr, B. (2016). *Big Data in Practice: How 45 Successful Companies Used Big Data Analytics to Deliver Extraordinary Results*. Wiley. ISBN: 978-1119231387
10. Dai, J., & Vasarhelyi, M. A. (2017). Toward blockchain-based accounting and assurance. *Journal of Information Systems*, 31(3), 5-21. <https://doi.org/10.2308/isys-51804>
11. Kokina, J., & Blanchette, S. (2019). Early evidence of digital labor in accounting: Innovation with Robotic Process Automation. *International Journal of Accounting Information Systems*, 35, 100431. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2019.100431>
12. Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2017). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (3rd ed.). SAGE Publications. ISBN: 978-1483344379

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

